

svědčí o pravé posedlosti chronologií. Ostatně ani v této chronologii nepanuje shoda. Jakub de Voragine to bezelstně přiznává, když píše: »Neshodujeme se v datu tělesného narození Našeho Pána Ježíše Krista. Jedni říkají, že k němu došlo 5228 let po narození Adama, druzí, že k němu došlo 5900 let po tomto narození.« A obezřetně dodává: »Byl to Metoděj, kdo první stanovil datum 6000 let; ale dospěl k němu spíše mystickým vnuknutím nežli chronologickým výpočtem.«

Jistě, středověká chronologie v pravém slova smyslu, způsoby měření času, určování dat nebo hodin a chronologické nástroje, je primitivní. Je zde nāprostá spojitost se světem řecko-latinským. Nástroje měření času jsou i nadále spjaty s vrtochy přírody — třeba sluneční hodiny, které logicky ukazují čas, jen když svítí slunce — nebo měří časové úseky vyňaté z posloupnosti — přesýpací hodiny, vodní hodiny a všechny ty náhražky hodin neschopné měřit datovatelný, vyčíslitelný čas, avšak přizpůsobené potřebě stanovit konkrétní časové hranice: svíce, rozdělující noc na tři svíce, a — pro krátké časové úseky — modlitby, podle nichž se určoval čas *Miserere* nebo *Otčenáše*.

Jsou to nástroje nepřesné, vydané na milost a nemilost nepředvídané technické poruše: zatažená obloha, příliš velké zrnko písku, mráz — zlomyslnost lidí, prodlužujících nebo zkracujících svíci, rychleji nebo pomaleji odříkávajících modlitbu. Ale existují také různé systémy počítání času.

Podle zemí začíná rok v různou dobu, podle toho, zda náboženská tradice odvozuje vykoupení lidstva — a obnovu času — od narození, umučení, zmrtvýchvstání Krista, či dokonce od Zvěstování Panny Marie. Tak ve středověké západní Evropě koexistují různé chronologické »styly«, nejrozšířenější je ten, který zahajuje rok o velikonocích. Budoucnost, jak víme, patřila stylu velmi málo rozšířenému, zahajujícímu rok 1. lednem, Obřezáním Páně. Také den začíná v různých okamžicích, při západu slunce, o půlnoci nebo o poledni. Hodiny nejsou stejné. Jsou to staré římské hodiny více nebo méně pokřesťanstělé: jitřní hodinky — matutinum (kolem půlnoci), pak každé tři hodiny přibližně podle našich dnešních hodin: chvály—laudes (3 hodiny), prima (6 hodin), tertia—druhá kanonická hodinka (9 hodin), sexta (poledne), nóna (15 hodin), nešpory—vesperae (18 hodin), kompletář—completarium (21 hodin).

■ V každodenním životě užívají lidé středověku chronologických označení vzájemně z rozličných socio-temporálních systémů, které jim vnutily různé ekonomické a sociální struktury. Opravdu nic lépe nevyjadřuje strukturu středověké společnosti než metrologické fenomény a spory, které se kolem nich vyhraňují. Míry — v čase i prostoru — jsou mimořádně důležitým nástrojem společenského ovládnutí. Kdo jimi vládne, posiluje neobyčejně vládu nad společností. A tak mnohost středověkých časů je obrazem sociálních zápasů doby. Jako lidé na venkově i ve městech budou zápasit o míry množství — které určují dávky a životní úroveň — za míry nebo proti mirám pána nebo města, míra času bude sázkou v zápasech, které ji více nebo méně vyrvou vládnoucím třídám: duchovenstvu a šlechtě. Měření času, stejně jako písmo, zůstává po velkou část středověku vý-

sadou mocných, součástí jejich moci. Prostý lid nemá svůj čas, není ani schopen ho určovat. Podřizuje se času, jež udávají zvony, trubky a lovecké rohy.

Ale středověký čas je hlavně čas zemědělský. V tomto světě, v němž půda je nejdůležitější věcí, kdy skoro celá společnost z ní žije, je první chronologickou souřadnicí souřadnice zemědělská.

Tento zemědělský čas je především časem dlouhého trvání. Zemědělský čas, venkovský čas je časem čekání a trpělivosti, trvalosti, stále nového začínání, pomalosti, ne-li nehybnosti, tedy aspoň vzdorování změně. Není to čas událostí, a tak se obejde bez datování, či spíše jeho data lehce kolísají v rytmu přírody.

Zemědělský čas je totiž časem přírodním. Velkými dělitky jsou den a noc a roční doby. Je to čas plný protiv, podporující středověkou náklonnost k manichejství: protiklad stínu a světla, zimy a tepla, činnosti a zahálky, života a smrti.

Noc je dusný čas hrozeb a nebezpečí ve světě, kde umělé světlo je vzácné (technika osvětlení, i denního, pokročí až ve 13. století s okenním sklem), nebezpečné, zdroj požárů v tomto dřevěném světě — stačí si jen na toto téma, mezi tisíci jinými, přečíst Joinvillovo vyprávění, jak vznikl požár, který v noci vypukl v pokoji francouzské královny na palubě lodi, která ji se svatým Ludvíkem odvážela ze Svaté země —, přivlastňují si je mocní: svíce duchovenstva a pochodně pánů zastíňují ubohé svíčky lidu.

Proti nebezpečí, které hrozí lidem, se zavírají brány, bdí strážé v kostelích, na hradech a ve městech. Středověké zákonodárství neobyčejně tvrdě trestá přestupky a zločiny spáchané v noci. Noc je ve středověké justici silně přitěžující okolnost.

Noc je zejména časem nebezpečí nadpřirozeného. Časem pokušení, příznaků, d'ábla.

Německý kronikář Thietmar počátkem 11. století rozmnožuje příběhy o strašidlech a potvrzuje jejich hodnověrnost. »Jako dal Bůh den živým, tak noc dal mrtvým.« Noc patří čarodějům a zlým duchům. Pro mnichy a mystiky je naproti tomu výsadní dobou jejich duchovního zápasu. Noční bdění, noční modlitba jsou vynikajícím duchovním cvičením. Svatý Bernard připomíná slova žalmisty: »Vstal jsem uprostřed noci, abych tě velebil, Hospodine.«

Jako čas zápasu a vítězství připomíná každá noc symbolickou noc vánoční. Otevřme znovu *Elucidarium* v kapitole o Kristu: »V kolik hodin se narodil? — Uprostřed noci . . . — Proč v noci? — Aby přivedl ke světlu pravdy ty, kdož bloudí nocí hříchu.«

V epické i lyrické poezii je noc časem tísně a dobrodružství. Často je spojena s jiným temným prostorem: s lesem. Les ve spojení s nocí je místem středověké úzkosti. Třeba pro zbloudilou Bertu:

Tak lesem putuje a horce přitom pláče . . .

A když nadešla noc, pravila polekaně:

»Ach noci, dlouhá jsi a to mne plní strachem.«

Na to naráží ve chvíli, kdy se z toho tématu stal trochu nasládlý locus communis, Chrétien de Troyes v *Yvainovi*:

*A noc a les v něm budí strach
a bázeň . . .*

(Přeložil Jiří Pelán)

Naproti tomu všechno, co je »jasné« — klíčové slovo středověké literatury a estetiky — je krásné a dobré: slunce třpytící se na kovové zbroji na mečích válečníků, mladí rytíři s jasnými modrými očima a jasně plavými vlasy . . . Výraz »krásný jako světlo denní« nebyl nikdy procitován hlouběji nežli ve středověku. A přání, které vysloví Laudine, netrpělivě čekající, až znovu spatří Yvaina: »Ať z noci udělá den!«, bude mít dlouhé trvání.

Jiný protiklad: protiklad ročních dob. Středověká západní Evropa zná po pravdě řečeno jenom dvě roční doby: zimu a léto. Objeví-li se slovo jaro, tedy v učené latinské poezii, například v poezii goliardů*. Báseň *Omnia sol temperat* — slunce všechno řídí — oslavuje »moc jara«, *veris auctoritas*, kdežto jiná báseň staví proti sobě jaro a zimu:

*Ver etatis labitur,
Hiemps nostra properat.*

*Jaro věku uplývá,
naše zima nastává.*

Ale také zde se střetávají jen dvě roční doby, obvykle léto a zima. Léto je ostatně v literatuře psané v řeči lidu dobou obnovy, tím, čím je v latinské poezii jaro. Marie de France ve svém lai *Laostic* mluví »o letním večeru, kdy se lesy a louky znovu zelenají a sady jsou v květu«.

Protiklad zima — léto — je jedním z velkých témat *minnesangu**. *Sommerwonne*, »letní slast«, stojí proti *Wintersorge*, »zimní trápení«. Walter von der Vogelweide* v jedné slavné básni opěvuje léto, které »vyhání a ničí zimu, jež má na starosti trojí věc«: aby vybledly barvy, utichli ptáci a skončily radovánky ve volné přírodě. Jako den zahání noc, zahání léto »tiseň«, *Anger*, plod zimy, jak zpívá Konrad von Würzburg:

*Sumerzit
froude git,*

»léto dává radost«. Neidhart, bližší venkovské mentalitě, vyzývá zimu, aby prchla, jako v některých folklórních slavnostních obřadech: »Odejdi, zimo, prchni, pácháš zlo.«

Ztělesněním léta v *minnesangu* je máj, měsíc obnovy, což potvrzuje, že jaro neexistuje, či spíše že je pohlceno létem:

*Pane Máji, buď veleben,
hanba budiž zimě . . .*

praví se v jedné z prvních básní *minnesangu*.

»Májová nálada« je ve středověké sensibilitě tak silná, že *minnesang* vytváří sloveso »es maiet«, »je máj«, sloveso vysvobození a radosti.

Nic lépe nevyjadřuje tento zemědělský čas středověku než téma všude se opakující — ve sochách na tympanonech kostelů, ve freskovém malířství a na miniaturách, v literatuře ve zvláštním básnickém žánru —, téma měsíců. Těch dvanáct měsíců je zobrazeno venkovskými pracemi: od kácení stromů po sběr žaludů, jež obstarávají prasata, po zabijačky na prahu zimy a vepřové hody, při nichž se hoduje kolem krbu. Ve zpracování tématu se objevují varianty spjaté s ikonografickými tradicemi nebo se zeměpisnými rozdílnostmi ve venkovském hospodářství. V severních cyklech je sklizeň často opožděna, nevyskytují se tam vždy vinařské práce. Bylo zjištěno, že ve francouzské poezii má duben často stejnou úlohu jako v Německu máj, a tak byl připsán francouzský vliv básni Heinricha von Veldeke, která opěvuje duben:

In den Aberillen so die Blumen springen,

místo máje, jak je v *minnesangu* obvyklé.

Ale všude ten cyklus zůstává cyklem venkovských prací, či spíše je třeba uvnitř tohoto venkovského cyklu skoro vždy rozeznat — v dubnu-máji — jistý hiát, kurtozní, panský vpád do této venkovské suity. Je to kavalkáda pána, obvykle mladého pána, mladého jako vesna, je to feudální lov. Tak do ekonomického tématu vstupuje téma třídní.

■
To je tím, že se vedle či spíše spolu se zemědělským časem uplatňují jiné sociální časy: čas panstva a čas duchovenstva.

Čas panstva je především čas vojenský. Zvýhodňuje ono období roku, kdy znovu začínají boje, kdy je vyžadována vasalská služba. Je to čas feudálního vojenská.

Panský čas je také časem venkovských dávek. Orientačními body roku jsou, jak hned uvidíme, velké svátky. Některé z nich tříbí cit venkovského lidu pro čas: feudální lhůty, kdy se splácejí naturální nebo peněžní dávky. Tato data jsou různá podle krajů a podle panství, ale v této chronologii lhůt vystupuje jedno období: konec léta, kdy se splácí podstatná část panské dávky ze sklizně. Hlavní platební termín je svátek svatého Michala (29. září), někdy se odsouvá na zimu na den svatého Martina (11. listopadu).

■